

— Nevet, — szólalt meg vigyorogva Gáspár. — Azt hiszem, nevet...

— Az! Nevet, — rikkantott fel Ibolya és a többiek örvendve meg-erősítették a felfedezést.

Böndöné arca kipirult e szavakra, látszott, viaskodik magával. Egyre izgatottabban pislogott hátrafelé, azután hamisan csengő érdes-séggel kérdezte: — Mit mondsz? Hogy nevet...?

— Nevet hát! Az! Nevet!...

Most már nem tudta türtőztetni magát. Még vonakodó léptekkel, de már odament és ahogy a pólya fölé hajolt, a szája majdnem a füléig húzódott, úgy mosolygott. — Az ám, nevet!... S már a karjaiban volt a pólya, — nem értsz te ehhez, — mondta megvetően, amint kivette Gáspár kezéből. — Ez is lány, — sóhajtotta elgondolkozva, ahogy leült majd hirtelen kiderült az arca. S én megértettem, hogy feltámadt benne a régi ambíció: megtörni a Böndő-ház pilléhagyományát. Tele volt a szeme és hangja ragyogással, ahogy Gáspárra kiáltott:

— Füttyülj te! Hallod? Ez érti a füttyülést!...

S akkor a kanárik is újból rázendítettek.

A MAGYARORSZÁGI IFJUÉRTELMISÉG KÉRDÉSÉHEZ

Irta: KOVÁCS KÁROLY

Alig találunk korszakot a magyarság történetében, amelyben a haladó társadalmi törekvések hívei annyi aggodással kísérték volna az ifjúértelmiség vajúdasát, mint napjainkban. Az „igazabb és embersége-sőbb” jövő jegyében elindult értelmiségi mozgalom elsőszámú napikér-déssé minősült. Ujságok, folyóiratok és könyvek egyre bővebben áradó folyama terjeszti, hordja szét a társadalom mind eldugottabb zugaiba. A dunaparti magyar metropolisz szellemi műhelyében már arról vitatkoznak, hogy a kibontakozó művelődési mozgalom megmaradjon-e annak, aminek született vagy pedig kezdeti kereteit szétfeszítve átfogó társa-dalmi mozgalommá szélesedjék? Közben a valódi népmozgalmak ellensé-gei olyan szenvedélyes vétókkal sorakoznak fel ellene, hogy gáncosko-dásuk fokmérőjén az ifjúértelmiségi elindulás valóságos és potenciális súlyát is bizvást felbecsülhetjük.

Érthető és jogos minden vizsgálódás, mely annyi hasábot tölt meg. Mindenki érzi, hogy a törekvéseket körvonalazó, a kérdést kimélyítő, társadalmi vonatkozásait felfedő, az eszközök és célkitűzések összefüg-géseit tisztázó, s az elindulást haladó világszemléleti kiforrás felé terelő elemzés nélkül egyoldalúság fenyeget. Nagyvonalú elgondolások csak nagyvonalu eszmesurlódás légkörében teljesülhetnek.

Komolyan latbaeső akarások a jelen viszonyaiból fakadnak, a múlt éltető hagyományaiha nyulnak vissza és a jövő felé intenek. Csak ez bizonyítja párhuzamosságukat a fejlődés menetével. Enélkül időlegesek; nélkülözik az élet frissességét. A legújabb magyar szellemiségi megmoz-dulás hordozói felismerték ezt a társadalombölcséleti alapelvet s a múlt haladó örökségének vállalásával álltak ki a küzdőtérre. Ezzel egyidejű-leg azonban vállalniok kellett a múlt bíráló felülvizsgálásában, általában az ifjúértelmiség történelmi szereplésének és társadalmi ható-erejének bíráló értékelésében rejlő feladatot is. Hatalmas munkaterü-letet nyitottak meg ily módon, amelynek sokhelyt tüskés bozótjába egy-előre csak kevesen merészkedtek. Különösen érezhető az a hiány, mely

az ifjúértelmiségi mozgalmak nemzetközi tantulmányainak és történetének felgöngyölítése körül mutatkozik. Már pedig éppen ez az a forrás, amelyből hasznos tanulságokat lehetne meríteni. Az értelmiségi mozgalmak szempontjából a múlt, különösen az értelmiségi múlt „természetrajzának” megismerése az önmegismerés tükrét jelenti.

Közel másfél század óta az ifjúértelmiség sajátos szerepet játszik a haladó társadalmi mozgalmakban. A hűbériség mellének szegeződő haladó elgondolások Párizstól Pekingig benne találták meg legmerészebb és legodaadóbb hiveiket. A kispolgári létből elválaszthatatlan „filiszter-tunyaság” ellen lázadva sem ismerte félre azt a pluszt, amit a harmadik rend szempontjainak érvényesülése jelentett az emberi fejlődésben. Balzackal együtt vallotta: „bennük van a mi romlott társadalmunk életereje.” Mozgalmainak iránya meg formája hely és kor szerint eltérhetett egymástól. De mindmegannyi egy volt abban, hogy a béklyókká merevedett hűbéri keretek eltakarítását és a társadalomnak az új eszmékkel számotvető ujjaszületését szolgálta.

Fellépése annál bátrabb volt, minél megkésettebbnek bizonyult országának gazdasági és társadalmi fejlettsége: minél bántóan-ídőszerűtlenebbnek tűnt fel a Franciaország meg Anglia által képviselt világstandardhoz hasonlítva. És annál inkább vesztett lendületéből, minél teljesebb lett az országban a polgárság vezetőszerpe. A német ifjúértelmiség a múlt század egész első felében nem szűnt meg erjedni. Ujjongó lelkesedéssel válaszolt Büchte felhívásaira. Heinéket, Börnéket meg Freiligrathokat adott a német irodalomnak. A művelődés minden területén olyan eszmei forrongást idézett elő, amely az egész századra rányomta bélyegét. Nem volt másként az akkor még távolinak számított moszkovita birodalomban sem, ahol Puskin meg a dekabrista mozgalom jelezte az értelmiség haladó eszmélkedésének útját. 1848-ban Budapest, Bécsben, s más fővárosokban, a „márciusi ifjúság” az elkezdődött erjedés élére állt. Ugyanakkor a nagy forradalom viharzásában lehiggadt és óvatossá lett francia polgárság ifjúértelmiségi nemzedéke, a tiszteletreméltó angol „middle classe” fiatalságáról említést sem téve, érzéketlennek mutatkozott a „márciusi gondolatokkal” szemben. Csekély kivételtől eltekintve nem a haladó törekvések jegyében, hanem azok ellen sorakozott fel. Még jobb eset volt, ha „nemzeti jellege” szerint söröskancsót ürítve vagy borospoharát koccintva, nemérdekelt harmadik félként szemlélte a körülötte egymásra tornyosuló eseményeket.

Más országok tanulmányainak felsorakoztatása nélkül is megkockáztathatjuk az állítást: az ifjúértelmiség tartós haladó lehorgonyzódása csak ott sikerülhetett, ahol a viszonyok polgári szellemű átalakulása huzamos időn át hozta hullámszásba a társadalom haladó osztályerőit. Így történt, hogy ugyanakkor, amikor a 19. század második felében a „művelt” országokban nagyjából lezárult a klasszikus „márciusi fiatalság” mozgolódása, amennyiben az ifjúértelmiség megváltozott társadalmi képességekkel került szembe; Oroszországban, majd még később Kínában, Törökországban vagy Indiában csak ezután kezdődött el. Oroszországban a národnyizmus évtizedeken át tartotta lélegzetfojtó izgalomban a közéletet. A kompromisszumos fejlődés útját járó középeurópai országokban a nem kellően méltányolt Galilei-körhöz hasonló intellektuális mozgalmi keretekben érvényesült az ifjú értelmiség elégedetlensége. Burkolt társadalmi törekvéseit a kényelemszerető megszokottság ellen ágaskodó irodalmi meg művészeti lázadások légiója kísérte, amik egészen a dadaizmus művészeti anarkizmusáig nyúlva, a társadalmi problematika összefüggéseinek és elágazásainak minden megnemértését és félreértését ma-

gukba sűrítették.

Mind ezek a különböző sikon mozgó ifjúértelmiségi mozgalmak olyan közös vonást mutattak fel, ami mellett nem haladhatunk tovább megállás nélkül. Köztisztviselőben álló családok sarja az egyetemre kerülve érthetetlen és csodás megszállottsággal fordultak a társadalmi kérdések felé. A hozzátartozók legnagyobb megrökönyödésére öröklégszerűen hangon vitatkoztak, szónokoltak meg, cikkeztek. Fiatalos hetykeséggel vonták magukra köszvényes nagybácsik és elvénhedt hatalmak haragját. Éveken át „forrt a bor“; erjedt a fiatal koponya. A legnemesebb hajtásokat eresztette. Merész eszméket vetett fel. Nagy reményeket ébresztett a haladó társadalmi törekvések táborában. De azután véget értek az egyetemi évek, s az ifjú „világboldogító“ csakhamar eltűnt valamely kisváros hétköznapijának szürke homályában.

Üstökösjárásra mindenkor és mindenütt csillaghullás következett az ifjúértelmiség mozgalmában. A közoktatás fogyatékosait ostromozó bölcsészeti hallgató pedáns középiskolai tanárrá hidegült. Az öröklött jogrend megváltoztatását hirdető fiatal jogász epés táblabíróvá lett. A tegnapi még a futurizmus meg kubizmus jegyében „lázázó“ művész hangulatos csendéletekkel diszitette egetostromló társainak nyárspolgári kényelemmel berendezett otthonát. Az orosz národnyik diák csakúgy a fennálló társadalom derűs oldalainak haszonélvezőjévé szelídült, mint az egyébként is higgadtabb német, magyar vagy más néphez tartozó sors-társa. Közben csak a legértékesebbek érezték szükségét, hogy fanyar cinizmussal hidalják át a fiatal évek lendületének s a meglelt kor kérdő-ző unalmának kiáltó ellentétét.

Sokan keresték, néhányan meg is találták ennek az ifjúnemzedéki tragédiának nyitját. Felfogásuk szerint a száz meg száz pezsdülő fiatal energia kutató munkaközössége váltotta ki azokat a nemes törekvéseket, amik minden időben a korszellem magasságáig értek fel, hogy ismét elkallódjanak, feledésbe merüljenek, merőben ellentétes érzésekbe csapjanak át, amint az egyén a kispolgári lét szárnyalásra alkalmatlan, minden önzetlen lelkesedést gyilkos közönybe fullasztó feltételei közé viszsztatért. Az ifjúértelmiség megmozdulása így szükségszerűen nélkülözte a folytonosságot. Fellobbant és ellobbant vagy felismerhetetlenségig szintelenedett, amint a mozgalom hordozói az egyetemi közösség éltető légköréből kiválásra kényszerültek. Bűvös körben topogott, amit csak kiváltságos egyesek törtek át. De a kevés kivétel is inkább megerősítette, mint megdöntötte az ifjúértelmiségi mozgalmak törvényszerűségét. Akik ugyanis feljebb léptek, elszakadtak az őket követni képtelen fiatal-ság zömétől, amennyiben a felfelé törő „alsóbb néprétegek“ mozgalmához csatlakoztak.

Mindazok az okok, amelyek az ifjúértelmiségi mozgalmak sajátos ütemét és korlátait meghatározták, egyre sűrűbben jelentkeztek, amint a társadalmi élet mai ellentmondásos kibontakozása felé sietett. A haladó kiállítás egyre súlyosabb nehézségekbe ütközött. A világnézeti szabadságra egyre lenyűgözőbb béklyókat raktak. Napjainkban az ifjúértelmiség elhelyezkedési lehetőségei már sine qua non-ként az uralkodó elgondolások igényléséhez kapcsolódnak. Aki „érvényesülni“ akar, jobb belátása ellenére is nézetei feladására kényszerül. A kispolgári lét természetesen önkorlátozásba torkoló körülményeit új tényező szaporította, mely korábban vagy egyáltalán ismeretlen volt vagy csak a „józan belátás“ és a szokás hatalmán keresztül érvényesült. Alapjában véve nem volna ez perdöntő változás, ha magában a kispolgári létben és gondolkodásban végbement s ennek kezére járó megmásulások áramlatá-

val nem találkozna. Csak hogy ugyanazon okok, amelyek a széles sikon előregördülő regresszív tekintélyuralmi elgondolást felszínre hozták, magának a kispolgárságnak s ezzel együtt a testéből sarjadt ifjúértelmiségnek gondolkozási megmásulását is előidézték. Korábban a haladó eszmélkedés a szabadfoglalkozású értelmiség körében úgyszólván a jó modorhoz tartozott. Manapság széles rétegek kerülnek a regresszív tekintélyimádat s az ennek kiegészítését képező eszmei kellékek hálójába. És ez egyáltalán nem „fiatalos” kilengés, mint ahogyan a korábbi haladó iránytvevés sem volt az. Maga a kispolgárság kanyarodott el regresszív értelemben vett szélsőséges irányban, a más formáló társadalmi erők közti hányódása és ingadozása során. Az ifjúértelmiség egy része egész társadalmi determináltsága folytán vakon követi ezeket a hányódó és ingadozó mozdulatokat s a kispolgári tömegekkel együtt sodródik szűkkeblű önzéssel vagy dörén elnagyolt optimizmussal megítélt végletek felé.

E történelmi kórkép alól a magyarországi ifjúértelmiség sem kivétel. A regresszív tekintélyeszmék széles rétegeinek gondolkozását fertőzték meg. Azok, akik a múlt szabadsághagyományaihoz ragaszkodnak, az utolsó órában mondták ki az esedékes szót: eddig és nem tovább! Mégis, tisztában kell lennünk azzal, hogy valamely gondolat csak az esetben emelhet igényt koponyák meghódítására, ha befogadásának feltételei az érdekelt rétegek létfeltételeiben gyökereznek. Az az értelmiségi megmozdulás, amely már eddig is sok eredménnyel dicsekedhet, éppen úgy alá van vetve ennek a törvényszerűségnek, mint bármely más eszmeáramlat. A mozgalom hordozói távolabbra láthatnak ösztönözhetnek és vezethetnek. Kitartó munkával látszólagos sorsvégszerűségeket is megdönthetnek. A társadalom mélyében dolgozó erők fölött azonban nincs hatalmuk.

Szükségtelen volna ennek a régesrég felfedett igazságnak kihangsúlyozása, ha maga a kérdés fontossága nem írná elő parancsolón. Utakozunk tudunk kell, hogy merre haladunk. Csak így kerülhetjük el a csalódásokat és meglepetéseket. Egyedül ily módon hatolhatunk be a felvetett kérdés minden ágazatába, s csak ezúton fedhetjük fel annak minden távlatát. A legifjabb keletű értelmiségi mozgalom kérdésfelvetései külsőleg is impozánsak. Magyarországon részint a földkérdésre, részint szabadelvű ujitásokra vesz irányt. A szó nemes értelmében vett sorskérdéseket feszeget, s helyes irányzódás esetén megoldásuk hatalmas emelőjévé válhat. De ez a nemesség kötelez. Ez a megérzés vetette fel Magyarországon az utkeresés problémáját és váltotta ki a magas szinten mozgó vitát. Senki sem avatkozhat be hasonló szellemi forrongásba a csalhatatlan döntőbíró nagyképű talárjában. Szempontokat nyújtani és véleményt mondani azonban mindenkinek joga és kötelessége, aki eszmeileg a mozgalomhoz tartozónak érzi magát. Részünkről azokra a párhuzamokra kívánunk rámutatni, amik az ifjúértelmiségi mozgalmak történetéből adódnak. Különösen a multszázadbeli német meg orosz megmozdulások tarthatnak igényt megszivvelésre. Az előbbi kiválóan művelődési és tudományos; az utóbbi túlnyomórészt társadalmi jellegénél fogva a felvetett alternatíva mindkét változatának esélyei-re, határaitra és távlataira történelmileg leszűrt tanulságokat nyújt.

Berlin a 48-as „forradalmat” megelőző évtizedekben élénk szellemi erjedés gócpontjává lett. A fiatal értelmiség minden hagyományos értékkel szembehelyezkedett. Sorjában a társadalom és a gondolkozás minden problémája megtalálta soraiban a maga merész és mégmerészebb átértékelőit. Proféták léptek fel és veszték el rövid tündöklés után saját

gondatépületük bejárhatatlan labirintusában. Gombamődra keletkeztek a különféle „iskolák“, hogy rövidesen a reménytelen eszmezürzavar ingoványába tévedjenek. Amikor másfél évtizedes erjedés után meg lehetett vonni az ifjúértelmiségi nekilendülés mérlegét, kiderült, hogy tulontul sok a gaz meg a konkoly. Mindez a viharos akarás, amennyiben az élet gyökereinek kutatása helyett az „eszme“ sztratoszférája felé tört, Heinét példázva, „sárkányfogakat vetett“ ugyan, de csak apró „bolhákat aratott“. Kamaszos szertelenséggel hiába „piszkálta fogát a kölni dóm tornyával“. Értéknek csak az bizonyult, ami a kavargó és egymásnak csapódó „gondolatot“ megfosztotta misztikus ködösségétől és magától értetődő egyszerűséggel a társadalmi lét hétköznapi kérdéseinek akasztotta csáklyáját.

Filozófia, vallás, jog és ember tették a vizsgálódás anyagát. Mindez a rejtély feloldódott a bűvös formulában: „Jogviszonyok és államformák sem önmagukból nem magyarázhatók, sem az ugynevezett általános emberi eszmeifejlődésből nem vezethetők le; sokkal inkább az emberek anyagi létfeltételeiben gyökereznek.“ De még ez a felismerés sem volt elég. Aki csak eddig jutott, az még mindig ködös régiókban tevelyeghetett. Tovább csak azok léptek, akik a felszínre hozott igazságokat a legkövetkezetesebb haladásra képes rétegi sorsával kapcsolták egybe és magas folkon átfogó társadalmi mozgalom alapjául tették meg.

Gyenge, életerőtlen volt a német szellemi forrongás, amennyiben a „tisztá tudományosság“ egyoldalú felfogását vallotta. Híjával volt az átütőerőnek, amennyiben helytelenül felfogott „önállóságához“ ragaszkodott. De azonnal hatványozottan érvényesült, amint az élő élet liuktevő társadalmi folyamatának „rendelte“ magát „alá“. Olyan erőre tett szert, amelynek hatására megingathatatlanak vélt hegyek elmozdítása vált lehetővé.

Egyoldalúság azonban nem csupán a „csak eszmei“ törekvésekhez tapadhat. Elérheti a kizárólagosan társadalmi jellegű ifjúértelmiségi mozgalmakat is, amennyiben nem a helyesen felismert társadalmi feladatok talaján mozognak. Az orosz národnyik értelmiség csodálatos hősiességgel ad absurdum vezetett mozgalmának minden idők fiatalága számára intőpéldát kell jelentenie. A národnyikok a társadalom legmélyébe ereszkedtek le felismeréseik fáklyájával. A „nép“ bajait tapogatták ki; annak fájó sebeire kerestek irt. Előttük azonban az orosz népet az orosz muzsik jelentette. A parasztság felemelésére vettek irányt, azt véelve, hogy vele együtt az orosz történelmet is a kor színvonalára emelhetik. Egyoldalú beállitottsága folytán a národnyizmus képtelennek bizonyult felismerni a „nép“ tengerében azokat a rétegeket, amelyek egyedül vehették vállalkra az ország átalakításának sorsfeladatát. A národnyizmus elbukott. Csak negatív tanulságaival járult hozzá a későbbi kibontakozáshoz.

Szükségtelennek tartjuk a további történelmi szemlélődést. Amíg eddig elmondtunk amellett tanuskodik, hogy az értelmiségi megmozdulások, saját erejükre utalva sehol sem érték el kitűzött céljaikat. Nem hisszük, hogy éppen a mi napjaink volnának hivatva a törvényszerűség megdöntésére. Az ifjúértelmiségnek a társadalom legmélyéről kiinduló törekvésekkel kell egybefonnia saját törekvéseit.

Amennyiben előfizetőink példányait idejében nem kapnák meg, kérjük azonnali szíves értesítésüket.